

נייר עמדה שיתופי – תוצר לדוגמה

038111

תשפ"ו

האם אפשר לתת תשובה על השאלה "כיצד אפשר ה' לשואה להתרחש"?

שלו יריב
נגד

ירדן אלמוג
בעד

תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה

השאלה "האם אפשר לתת תשובה על השאלה "כיצד אפשר ה' לשואה להתרחש"?" קשורה לשאלה גדולה יותר שלמדנו בפרק ד: "האם מותר לאדם המאמין לשאול שאלות על הנהגת ה' בעולם". ראינו שאברהם אבינו, ירמיהו ואיוב שאלו שאלות קשות על הנהגת ה' בסוגיית "צדיק ורע לו", כשהם לא ראו את הצדק בהנהגה האלוקית. אבל אנחנו רצינו לשאול באופן יותר ספציפי על השואה. כי השואה היא תחום עוד יותר קשה מחוסר צדק רגיל של אדם שחולה או שיש לו ייסורים. קרו בה דברים מזעזעים בסדר גודל עולמי. כאילו העולם השתגע וה' נתן לזה להתרחש. כיצד אפשר להבין מבחינה אמונית כיצד זה קרה? מצד אחד, לכל אדם יש רגשות טבעיים וחולשות, והשאלה הזו היא טבעית ואי אפשר להכחיש שהיא עולה. אבל כיצד אפשר להתמודד איתה? האם יש לנו סיכוי להבין כיצד קרה כזה דבר נורא ולשער השערות, או שעדיף להישאר עם השאלה, כי לא נראה שנוכל לתת תשובה לצדק שעומד אחרי כזו מציאות אכזרית ומזעזעת? מצד אחד, אנחנו רואים בתנ"ך שיש השגחה עליונה בעולם, וכשקורה משהו רע צריך לבדוק למה זה קרה. ושהאדם המאמין בודק מדוע קרו לו אסונות. בוודאי אסון בקנה מידה כזה, ולחזור בתשובה או לתת משמעות אחרת שתסביר מדוע זה קרה. ומצד שני, איך אפשר לתת תשובה שתצדיק את השואה? האם יש איזו סיבה או מטרה שיכולה להצדיק אירוע כזה? אולי עדיף להישאר עם שאלה גדולה וקשה מאשר לתת לה תשובות קטנות.

שני מושגים ומקורות שקשורים להצגת הדילמה:

1. המושג - אמונה תמימה: גישה הטוענת שהאמונה היותר נכונה היא אמונה תמימה שלא מעסיק את עצמו בנסיון להבין את דרכי ה', נסיון אשר בקלות רבה יכול להוביל לכפירה ועזיבת התורה. כך מתאר ר' החמן מברסלב ב"מעשה בחכם ותם" שהחכם, מרוב שאלות הגיע למסקנה "שאינו מלך בעולם כלל" והתם, בפשטות הגיע לקרבת המלך ואף עלה לגדולה. (הרב עדין שטיינזלץ, שישה מסיפורי המעשיות של ר' נחמן מברסלב, אור יהודה 2011, עמ' 115).
2. המושג - ידיעת ה': גישה שתחילתה ברמב"ם ומופיעה רבות בכתבי הרב קוק, שאמונה מתוך הכרה, מדע, וחקירה היא עליונה יותר מאמונה תמימה. בייחוד בעולם המודרני בו האנושות לומדת להעריך את המדע ואת השכל ואינה יכולה כבר לקבל דברים בתמימות. (הרב קוק, על השניות - תום ומדע, בתוך: מאמרי ראייה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 243 - 245)

נגד/פרשנות ב'

לדעתי השואה נוראה כל כך שאין מקום לנסות להבין מדוע היא קרתה. עדיף לי להישאר בשאלה על הקב"ה, מאשר לענות תשובה שלא מספקת אותי באמת. אציג שני נימוקים ומקורות לעמדותי:

1. המושג הראשון הוא "צדק ומשפט". האדם המאמין מצפה שהעולם יתנהל באופן של צדק ומשפט, ושום הסבר שניתן לשואה אינו יכול להצדיק את קיומה ולהגדירה כעשיית משפט. כך מסביר הרב עמיטל: הרב יהודה עמיטל עבר בעצמו את השואה. כשהוא התייחס לשאלה אם אפשר

בעד/פרשנות א'

לדעתי, חובה עלינו לנסות לתת מענה לשאלה כיצד ה' איפשר לשואה להתרחש. הן כדי להבין את שעלינו לתקן (נימוק ראשון) והן כדי להבין את תפקידנו בהיסטוריה (נימוק שני). וכעת אפרט: המושג הראשון הרלוונטי לנושא הוא: חשבון נפש. האמונה כי יש לחפש הסבר למאורעות בעולם וספציפית לצרות ואסונות, על מנת ללמוד מהם ולתקן את דרכינו. הסביר זאת הרמב"ם במקור הבא:

1. "מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור. שנאמר

על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות. כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא. שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו וגו'. וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית. הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים. ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי. כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהיא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי". (רמב"ם הלכות תענית פרק ראשון הלכה א-ג) לפי הרמב"ם אפשר לראות שמצופה מאדם שמאמין בקב"ה ובהשגחה ושיש צדק בעולם, לנסות להבין מדוע קורים דברים קשים לקהילה או לעם. מי שאומר שזהו "קרי" כלומר במקרה, אז הצרה גורמת לנו להחמיץ את החזרה בתשובה שהיינו אמורים להפיק ממנה ונקבל חס וחלילה צרות נוספות. אם כך הדבר בצרות בכלל, בוודאי שזה נכון לגבי השואה שהייתה צרה בסדר גודל נורא ויש לברר מדוע היא קרתה.

2. המושג השני הוא "יד ה' בהיסטוריה" (או בלשון הרב קוק: "הסתריה"). זהו רעיון שלא רק שיש השגחה פרטית על מעשי האדם, במובן של שכר ועונש, אלא שה' מוביל את ההיסטוריה העולמית וכדי לקחת חלק פעיל בהיסטוריה, יש להבין את המשמעות של מהלכים גדולים כמו השואה. קשה מאוד להתעלם מזה שהשואה קרתה בסמיכות להקמת מדינת ישראל, אחרי שהציונות התעוררה ועם ישראל סוף סוף התכוון לחזור לארצו. הרב צבי יהודה הכהן קוק, בנו של הרב קוק, מציג מצד אחד את דעתו שאיננו יכולים לשאול על הקב"ה, וגם איננו יכולים לקבל תשובה לשאלה של הצדק האלוהי "כי לא מחשבותי מחשבותיכם", אך מצד שני, אם בזהירות וענווה רבה ננסה להבין מה היה המקום של השואה בהיסטוריה של עם ישראל, היא נראית כמו ניתוח כואב ונורא שסיים את הפרק של הגלות והביא אותנו להקמת מדינת ישראל. (שיחות הרב צבי יהודה, שיחה א תשכ"ז, עמ' ז-ג)

לתת תשובה לשאלת ההשגחה בשואה הוא אמר כך:

"מה שקרה שם היה דבר כל כך תהומי, כל כך לא נורמלי, שלא נתפס בשום מחשבה הגיונית, כך שאני יכולתי לראות בזה אך ורק משהו מטאפיסי, איזו יד אלוהים. בשום מחשבה הגיונית זה לא נתפס. לא מחשבה הגיונית ולא מחשבה יהודית... מה שקרה שם הוא מעבר לכל פרופורציה. הביטוי פרופורציה לא שייך לכאן. זה היה כל כך בלתי מובן. כל כך בלתי נורמאלי. וראיתי בברור יד אלוהים. אבל את פשר היד לא הבנתי. תהיתי ואני תוהה. (הרב עמיטל, 'רב שיח טלוויזיוני – עולם בנוי וחרב ובנוי', ילקוט מורשת כב, תשל"ז, עמ' 13)

כלומר מצד אחד, הרב עמיטל לא רואה את השואה כ"הסתר פנים" (כלומר כאילו הקב"ה לא מופיע בעולם וכך הרוע יכול להשתולל בעולם), כי היה כאן כאוס כל כך גדול שלא היה בו שום הגיון, ונראה כאילו ההשגחה עזרה לו להתקיים חלילה. ומאידך, הרב עמיטל לא הבין את המשמעות הזו של יד ה' ומה הוא רצה שנלמד מכך. מבחינת הרב עמיטל שום חטא לא מספיק גדול כדי להסביר את השואה, ושום מטרה לא מספיקה כדי להצדיק אותה, אפילו לא מדינת ישראל.

2. המושג השני הוא "שתיקה" או "גזירה". יש דברים שהם גזירה מאת ה' ואי אפשר להצליח לתת שום הסבר הגיוני שיתיישב על שכלנו כדי להבין את הזווית הזו. כך אמר ה' לפי המדרש, למשה רבנו, כשהוא ראה בחיזיון כיצד הרומאים סורקים את בשרו של ר' עקיבא. משה רבנו רצה להבין את הצדק האלוהי, אבל ה' אמר לו "שתוק, כך עלה במחשבה לפניי". כלומר יש דברים שאפילו לא צריך לנסות להבין כיצד ההשגחה אפשרת אותם ואת הפער בין המציאות לבין הטוב האלוהי. יש לשתוק מבחינה מחשבתית, ולקבלם כגזירה. כך כותב הרבי מילובביץ:

"ישנם עניינים בלתי-רצויים שאינם באים בתור עונש על עוונות, כי אם, מפני שכך גזר הקב"ה, ללא טעם והסברה כלל בשכל וחכמת התורה. ובלשון חז"ל: "שתוק כך עלה במחשבה לפניי" "גזירה היא מלפניי". השמדת שישה מיליון יהודים באכזריות הכי גדולה ונוראה – שואה שלא היתה ולא תהיה ר"ל דוגמתה במשך כל הדורות – לא יכולה להיות בתור עונש על עוונות..." (רבי מנחם מנדל שניאורסון, ספר השיחות שנ"א, עמ' 233).

אחרי דיון, עמדתנו המשותפת היא שצריך להבין קודם כל שלשאלה כזו צריך לבוא עם הרבה ענווה, והבנה שאף פעם לא נצליח להבין את ה'. אנחנו מוגבלים בתוך חשיבה אנושית ולא ייתכן שנבין את ההשגחה האלווקית עד הסוף. מצד שני, חלק מחובתנו כאנשים מאמינים היא לנסות לראות כיצד ה' מתגלה בהיסטוריה ולתת הסבר ופשר למציאות. לכן אנחנו מסכימות שאפשר להציע אפשרויות לשאלה "כיצד אפשר ה' לשואה להתרחש", אך מאוד בזהירות ומתוך הבנה שזה לא מסביר מדוע זה צודק שאדם פרטי סבל, אלא מהו ההקשר שבאמצעותו אפשר להבין את האירוע ההיסטורי הזה בתולדות עם ישראל ושזו רק השערה.

שתי ההשלכות החינוכיות/ חברתיות שמחזקות את העמדה שלנו:

1. האמונה דורשת מאיתנו להתמודד עם השאלה הזו. דווקא מי שמאמין רוצה למצא משמעות באירוע כל כך קשה בתולדות עם ישראל והאנושות, ולכן ראוי להתמודד עם השאלה הזו.
 2. אנחנו רוצים שלמרות שניצולי שואה הולכים ונעלמים, הדור הבא ימשיך לעסוק בנושא הזה של השואה ויבין את המורכבות שבין הרצון של האדם המאמין להבין את השואה לבין הענווה שלו וההקשבה שלו לעצמו ולקושי לקבל תשובות שונות שמסבירות את השואה.
- הערכים שהובילו לעמדה שלנו הם ערך הענווה, האמונה והאמת. מצד אחד חשוב לנו להישאר בעלי אמונה ולהמשיך להאמין בה' כמי שהוא מקור הצדק, ולכן אנחנו רוצות לאפשר לדון בהשערות כיצד ייתכן שהשואה קרתה, ומצד שני, חשוב לנו ערך האמת, והכנות. אנחנו לא רוצות שאם משהו מרגיש שלא אמיתי לו ההסבר כיצד ה' נתן לשואה להתרחש, הוא לא ידחיק את השאלה אלא ילמד לחיות איתה.
- המושג "ענווה" עזר לנו להגיע לפשרה כי הענווה מחברת בין האמונה והאמת - כי מצד אחד הענווה דורשת הבנת המקום שלנו אל מול דרכי ה' ושכנראה לא נצליח להבין הכל, אך מצד שני - ענווה אינה התבטלות מוחלטת אלא שימוש בשכל ובכוחות שניתנו לי - כי לכך נוצרתי.

מושגים

המושגים בהם השתמשנו:

אמונה תמימה

ידיעת ה'

חשבון נפש

הסתריה (היסטוריה)

צדק ומשפט

"שתיקה"

ענווה

מקורות

רמב"ם, הלכות תענית פרק ראשון הלכה א-ג

רבי מנחם מנדל שניאורסון, ספר השיחות שנ"א, עמ' 233

הרב עדין שטיינזלץ, שישה מסיפורי המעשיות של ר' נחמן מברסלב, אור יהודה 2011, עמ' 115

הראי"ה קוק, על השניות - תום ומדע, בתוך: מאמרי ראייה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 243 - 245

הרב צבי יהודה, שיחה א תשכ"ז, עמ' ז-יג

הרב עמיטל, 'רב שיח טלוויזיוני - עולם בנוי וחרב ובנוי', 'ילקוט מורשת כב, תשל"ז, עמ' 13,